

Typisch Nederlands...

Ruth Benedict over het 'nationaal karakter' van Nederlanders

Bestaat er wel zoiets als een nationaal karakter? (...) aan de ene kant verzet het gezonde verstand zich tegen een dergelijke generalisering, maar aan de andere kant doet in de praktijk iedereen of er wel degelijk zoiets bestond. Een beetje gewaarschuwde socioloog is verplicht allerlei slagen om de arm te houden.

(Rudy Kousbroek, *Nederland: een bewoond gordijn*, 1987, 26-27)

1 Inleiding

Nog niet zo lang geleden beklagde de Nijmeegse antropoloog A.A. Trouwborst zich erover dat 'de *meerderheid* der Nederlandse bevolking slechts in geringe mate de antropologische aandacht heeft getrokken' (1988, 63). Daarmee doelde hij op het feit dat er door antropologen veel onderzoek is verricht naar minderheden in ons land, maar dat de autochtone bevolking zich niet mag verheugen in een grote antropologische belangstelling. Voor 'goede interessante vergelijkende opmerkingen over de Nederlandse cultuur' moet men volgens Trouwborst (1988, 64) te rade gaan bij essayisten als Kousbroek (1987) en Rentes de Carvalho (1972).¹ Hoewel Trouwborsts uitspraken overtrokken zijn - immers, antropologen verrichten sinds twee decennia in nog steeds toenemende mate onderzoek betreffende allerlei groeperingen en gemeenschappen in de Nederlandse samenleving en publiceren daar ook regelmatig over - kan niet ontkend worden dat er te onzent nauwelijks sprake is van een sterke traditie van eigenlandse etnografie. En aan wat wel gepubliceerd

---

¹ Trouwborst heeft voor het werk van wetenschappers die over de Nederlandse cultuur hebben geschreven weinig lovende woorden. Hij verzuimt echter te wijzen op het werk van de socioloog Zahn (1984).

wordt schort vaak een visie op het specifieke van de Nederlandse cultuur. Zo komt een recensent in een overigens lovende bespreking van het onlangs verschenen boek *Dutch Dilemmas* (Boissevain en Verrips 1989), dat mede is uitgegeven om Nederland alsnog op de internationale etnografische kaart te plaatsen, tot de slotsom dat 'the essays do not convey enough sense of the distinctiveness of Dutch culture - national or regional - both as product and agent in the sociogenetic processes [the authors] so ably uncover' (Taylor 1990, 144).² De eigenheid van de Nederlandse cultuur blijft, zo is mijn indruk, ook in andere antropologische publikaties van recente datum onderbelicht.

Toch is er, met name in de jaren dertig en veertig, een hausse geweest in wetenschappelijk werk waarin het 'Nederlandse volkskarakter' centraal stond.³ Deze geschriften kunnen beschouwd worden als een aanzet om meer inzicht te verwerven in het eigene van de Nederlandse cultuur, althans een facet daarvan. Ze pogen immers een antwoord te geven op de vraag 'wat is "typisch Nederlands"?' Of, met andere woorden: waarin onderscheidt het denken, doen en laten van Nederlanders zich van dat van niet-Nederlanders en waaraan kan dat toegeschreven worden? Wat opvalt is dat antropologen nauwelijks een rol hebben gespeeld in de produktie van literatuur over dit onderwerp. Onder wetenschappers zijn het vooral volkskundigen, sociologen en historici geweest die er aandacht aan hebben geschonken. Nederlandse antropologen hielden zich toentertijd nauwelijks of niet onledig met de bestudering van hun eigen samenleving; zij wierpen zich bijna uitsluitend op de koloniale etnografie. Hun buitenlandse collega's toonden zich al evenmin erg geïnteresseerd in de Nederlandse samenleving en cultuur.

Nochtans is er een befaamde buitenlandse antropologe geweest, die daaraan wel aandacht heeft besteed en die tevens een belangrijke rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van studies over *national character*: Ruth Fulton Benedict. Haar werk over Nederlanders is echter ongepubliceerd gebleven. Omdat er door antropologen tot voor kort zo weinig over de Nederlandse samenleving en cultuur is geschreven, kan het de moeite lonen om nader in te gaan op Benedicts materiaal.

---

² Andere besprekers hebben soortgelijke kritiek geuit (zie Bouquet 1991 en Wilterdinks recensie in het *NRC-Handelsblad* van 3 maart 1990).

³ Zie hiervoor bij voorbeeld het overzichtsartikel van Bart van Heerikhuizen (1980).

In dit artikel zal ik daarom naar voren brengen wat zij over het Nederlandse nationaal karakter heeft geschreven, haar opmerkingen hierover vergelijken met die van Nederlandse tijdgenoten die hetzelfde onderwerp hebben aangesneden, alsook nagaan welke overeenkomsten en verschillen daarbij aan het licht treden. Tenslotte zal ik de kritiek op dit type studies aan de orde stellen en van commentaar voorzien.

2 Benedict over Nederlanders

In een onlangs verschenen essay heb ik aangegeven hoe ik Benedicts etnografische teksten over Nederlanders ontdekte, waarom en voor welke instantie zij die schreef, hoe zij daarbij te werk ging en welke bronnen zij raadpleegde. Tevens heb ik één van haar memoranda integraal opgenomen (Van Ginkel 1990). Benedicts andere manuscripten heb ik niet aan de orde gesteld en evenmin heb ik me uitgelaten over de waarde van de geciteerde tekst. Die inhoudelijke weergave en kritiek staan in de onderhavige verhandeling juist wel centraal. Alvorens daartoe over te gaan, zal ik beknopt samenvatten waarom Benedict zich in de Nederlandse samenleving en cultuur verdiepte.

Benedict was één van de grondleggers van de Amerikaanse *Culture & Personality* school, waarin de bestudering van nationale karakters een belangrijke plaats innam (Mead 1953, 642). Verscheidene Amerikaanse antropologen uit deze school, onder wie Margaret Mead, Gregory Bateson en Ruth Benedict, waren ten tijde van de Tweede Wereldoorlog betrokken bij instellingen die zich bezighielden met 'morale building' en inlichtingenactiviteiten. Dit luidde het begin in van de bestudering van culturen op een afstand ('the study of cultures at a distance'). In 1943 trad Benedict in dienst bij het Office of War Information (OWI), een bureau waaraan meer sociale wetenschappers waren verbonden.⁴ Bij het OWI bestierde zij, aanvankelijk alleen, de Basic Analysis Unit, Bureau of Overseas Intelligence. Benedicts werk bestond uit het bestuderen van Europese en Aziatische samenlevingen en culturen, waarover zij aan haar

---

⁴ Zie voor uitgebreidere beschrijvingen van Benedicts werkzaamheden voor het OWI: Caffrey (1989); Modell (1984); Mead (1974); Van Ginkel (1990) en voor de rol van sociale wetenschappers binnen deze instelling: Doob (1947).

superieuren moest rapporteren.

Uiteraard was veldwerk ter plaatse door de oorlogshandelingen uitgesloten. Daarom gebruikte Benedict een keur van informanten en bronnen om zich op afstand toch een beeld van de betreffende samenleving en cultuur te kunnen vormen. Zij maakte van de nood zelfs een deugd: 'The richness of the data is an asset, and, when lacunae were discovered, it was usually possible to obtain necessary facts from informants' (Benedict 1974, 161-162). Haar werkwijze heeft zij zelf als volgt beschreven: 'I familiarize myself first with the literature and statistical studies available on these countries' (geciteerd in Modell 1984, 269). Vervolgens verzamelde Benedict materiaal van overheidsinstanties, waarna ze 'first and second generation immigrants and refugees now in America' interviewde en 'current cables, press news intercepts and intelligence from these countries' raadpleegde. Tot slot 'a basic manuscript is prepared describing the institutions and aspects of adult life in the nation. It analyzes the patterns of behavior that are prevalent, the way in which these patterns are rewarded and sanctioned, attitudes toward authority, toward violence, toward destiny and the like'.

Haar analyses dienden vooral inzicht te geven in 'de loyaliteiten, gewoonten, angsten, hoopvolle verwachtingen, sympathieën en anti-pathieën' van vijandelijke en bezette naties.⁵ Het doel daarvan was psychologische oorlogvoering, verspreiding van propaganda en het versoepelen van contacten tussen het Amerikaanse leger en de burgerbevolking van die landen waar de geallieerden hun militaire operaties tegen Duitse of Japanse legereenheden wilden gaan uitvoeren.

Eén van de Europese naties waarover Benedict moest rapporteren, was Nederland. Op 10 januari 1944 ontving zij 'opdracht no. 668'.⁶ Daarin werd haar verzocht een memorandum te schrijven over Nederlanders met het oog op de aanstaande invasie van Amerikanen in dit land. Die wilde men met zo min mogelijk spanningen tussen de Amerikaanse soldaten en de Nederlandse burgers gepaard laten gaan en daartoe moesten de eersten inzicht hebben in de eigenaardigheden van de laatsten.

---

⁵ Brief van Ruth Benedict aan Mr. Eugene Katz, July 2, 1943 (Benedict papers, Vassar College Library, box 90, folder 1124).

⁶ Brief van Samuel Williamson aan Ruth Benedict (Benedict papers, Vassar College Library, box 90, folder 1128).

Voor haar studie over Nederlanders ging Benedict op dezelfde wijze te werk als boven is beschreven. Zij en enkele assistenten interviewden vijftientwintig personen en Benedict las door inlichtingendiensten onderschepte brieven en berichten uit ondergrondse kranten en liet spreekwoorden en volksliedjes vertalen. Enkele informanten schreven verslagen voor de antropologe. Verder maakte zij gebruik van volkskundige geschriften (onder andere van D.J. van der Ven) en romans van zulke auteurs als Louis Couperus, Multatuli en Israël Querido (Van Ginkel 1990, 10-11).

Aan de hand van dit materiaal schreef Benedict een viertal teksten over Nederlanders: (A) *A Note on Dutch Behavior*, (B) *The Social Framework*, (C) *Suggestions for Adaptation to Holland* en het onvoltooide (D) *Pre-War Holland*.⁷ Op grond hiervan moest door een legerofficier een pamflet voor het Amerikaanse leger worden samengesteld, met daarin opgenomen een reeks 'Dos & Don'ts'. In Benedicts manuscripten wordt onder meer het nationaal karakter van Nederlanders geschetst.⁸ Wat brengt de antropologe daarover in de genoemde teksten te berde?

Vatten we Benedicts bevindingen kort en bondig samen, dan komt 'de typische Nederlander' naar voren als een moraliserend, individualistisch, vrijheidslievend, tolerant, zelfverzekerd, trots, ironisch, puriteins, zindelijk, voorzichtig, spaarzaam, behoudend, huiselijk, ernstig en ietwat zwaarmoedig mens, die zich sterk bewust is van rang en stand. Hieronder zal ik nader ingaan op Benedicts behandeling van deze karaktertrekken en daarbij ruimschoots uit haar werk citeren.

Moralistisch, individualistisch, vrijheidslievend en tolerant

Benedict wijst om te beginnen op de overtuiging van het eigen morele gelijk van Nederlanders: 'No country in Europe is so jealous

---

⁷ In het vervolg zal ik door de aanduidingen A, B, C en D naar de genoemde teksten verwijzen. De documenten zijn te vinden in de Benedict papers, Vassar College Library, box 83, folder 1060 (tekst A); box 83, folder 1062 (tekst B); box 90, folder 1127 (tekst C) en box 83, folder 1060 (tekst D). Zie voor het bronnenmateriaal dat Benedict raadpleegde Van Ginkel (1990, 10-11). Het werk van Benedict over Nederlanders wordt geciteerd met toestemming van Benedicts *literary executor*, Mary Catherine Bateson.

⁸ Het Nederlandse equivalent van het begrip *national character* is volkskarakter. In dit artikel zal ik de concepten nationaal en volkskarakter afwisselend gebruiken. Onder volkskarakter versta ik een complex van opvattingen, houdingen en gedragingen, waarin een volk zich onderscheidt van andere volken.

of its moral rightness as Holland' (C:2).⁹ Nederlanders menen de Waarheid in pacht te hebben - waarin zij volgens Benedict overigens sterk lijken op Amerikanen - en luisteren in de eerste plaats naar zichzelf: 'the typical Hollander is so sure of himself that he does not submit to dictation. He stands up for his rights' (A:2). Nederlanders laten zich dus niet graag gezeggen. Benedict geeft twee voorbeelden om dit te illustreren. Het ene heeft betrekking op de houding van Nederlanders ten opzichte van de Duitse bezetters: een Duits officier beklagt zich erover dat de Nederlanders zich gedragen alsof zij de oorlog hadden gewonnen. Het tweede verhaalt van een jongetje dat een postzegel wil kopen. De man aan het loket vraagt hem: 'wat moet je?', waarop hij antwoordt 'ik moet niks, maar jij moet me een postzegel van twee cent geven' (A:2). Deze anti-autoritaire en kritische houding blijkt verder onder meer uit het feit dat Nederlanders weinig respect voor gezagsdragers tonen en dat schisma's in kerken, politieke partijen, vakbonden, coöperaties etc. geen uitzondering vormen (A:2; C:2). Desondanks zijn Nederlanders niet opstandig tegen het gezag als zodanig, als de uitgevaardigde regels maar op iedereen gelijkelijk van toepassing zijn: ze aanvaarden 'innumerable dictations from above provided that they apply equally to all citizens' (A:2).

Nauw gerelateerd aan de overtuiging in eigen kunnen en van het eigen gelijk is het individualisme van Nederlanders, 'which includes their pride in disrespect of authority, their fondness for running things down, their firm stand upon their "rights," and also their particularism' (A:3). Dit particularisme blijkt eveneens uit de alomtegenwoordige politieke, religieuze en sociale schisma's (C:2). De individualistische inslag, het particularisme en het moralisme van Nederlanders zijn volgens Benedict derhalve onlosmakelijk verbonden.¹⁰ Zij verwachtte in verband hiermee enige problemen in de contacten tussen de Amerikaanse militairen en de Nederlandse bevolking:

This special Dutch 'individualism' makes them an especially difficult audience for any propaganda coming to them from the outside. It would be

---

⁹ Waar Benedict over 'Holland' rept, bedoelt zij steeds Nederland als geheel.

¹⁰ Overigens is het een misvatting van Benedict dat het particularisme van Nederlanders deel zou zijn van hun individualisme. Particularisme duidt eerder op groepsvorming. Zie Phillips (1985) voor een kritiek op de idee dat Nederlanders individualistisch zouden zijn.

well to try only for clearly identified objectives and not to risk rousing their countersuggestibility when the objectives do not have reality enough to warrant it. Especially we need not try to make them approve of the United States (C:2).

Nederlanders geloven in burgerlijke vrijheden en deze vrijheidslievendheid vormt op zijn beurt de basis voor hun tolerantie: 'In their speech they may be intolerant and condemnatory, but they grant their opponents' right to have his say. They have consequently been for centuries a haven for persecuted minorities' (A:2). Zo wijst Benedict erop dat het vooroorlogse Nederland een grote joodse gemeenschap herbergde, die volgens haar niet werd gediscrimineerd.¹¹

Zelfverzekerd, trots en ironisch

Nederlanders zijn zelfverzekerd (om niet te zeggen eigenwijs en koppig). Dit komt, met name bij de Calvinistische meerderheid van de bevolking, tot uitdrukking 'in [an] extreme conviction of having Right on its side' (A:2). Ergo, zelfverzekerdheid en een moralistische inslag lijken twee kanten van één medaille. Enige trots is Nederlanders niet vreemd en neigt soms zelfs naar gevoelens van superioriteit. Deze superioriteitsgevoelens wortelen in de zeventiende-eeuwse geschiedenis (waaronder de vrijheidsstrijd tegen de Spanjaarden) en in het feit dat het kleine Nederland uitgebreide koloniën (vooral Nederlands-Indië) bestuurt (A:7): 'The Dutch generally feel a superiority to other small nations of Europe because Holland owns such an extensive overseas region' (A:7). Trots zijn Nederlanders ook op hun prestaties op het gebied van de waterhuishouding: 'The Dutch boast is that in other countries God made the land but in Holland the Dutch made it for themselves' (A:8). Anderzijds is (nationale) zelfspot Nederlanders evenmin onbekend: 'Among themselves they run down even their beloved country and its ways; of course, therefore, they run down aliens and their ways. Their traditional behavior includes no flattery and little "praising up"' (A:3). Nederlanders houden niet van het zich op de voorgrond stellen, van 'parading and demonstrating' (A:3).

Benedict beschouwde de Nederlandse trots als een gevoelig punt, waarmee de Amerikanen rekening moesten houden in hun houding tegenover Nederlandse burgers. Bij het lijstje 'Don'ts' voor het te

---

¹¹ Overigens is dit een onjuiste voorstelling van zaken, want joden in Nederland hadden wel degelijk te maken met vooroordelen en discriminatie.

produceren pamflet noemt zij als punt 2 en 3:

2. Don't assume that the Dutch will like to have our troops responsible for liberating Holland; they will certainly complain that we are at fault for not giving the Dutch army permission to do it itself. They do not like to look to outsiders for help. The title of one of their Queen Wilhelmina Fund pamphlets is 'Keep your pity for the weak' - a sentence of Princess Juliana's when she arrived in Canada, which goes on to say: 'for our terrible fate has made us stronger than ever before.'

3. Don't let anything creep in that will imply that Holland is financially poor. The Dutch is possible the richest Government-in-Exile and claims its right to pay for the feeding and reconstruction of Holland (A:8).

Benedict had een scherp oog voor potentiële wrijvingen tussen Amerikanen en Nederlanders. Daarom stelde zij aan het OWI - dat de boodschap weer aan de verantwoordelijke officieren moest doorspelen - voor, gevoelige kwesties nauwlettend in het oog te houden. Haar werk ten behoeve van het OWI was derhalve vooral ook een staaltje van toegepaste antropologie.¹²

Zedig en zindelijk

Benedict meent dat Nederlanders, meer nog dan Amerikanen, veel puriteinse taboes kennen. In de buurlanden van de eerstgenoemden zijn die taboes veel minder streng. Seks- en familieschandalen komen in Nederland volgens Benedict zeer zelden voor. Nederlanders zijn zelfs zo zedig dat zwemmen - waarbij men zich immers publiekelijk moet 'ontbloten' - in sommige plaatsen verboden is.

In verband met deze eigenschap verwachtte Benedict dat er problemen zouden kunnen ontstaan bij contacten van Amerikaanse militairen met Nederlandse meisjes:

The American soldier on leave wants to 'go places,' to 'do the town.' Much camp conversation on his return will center around the girls and the drinks he has had, and to fail in either of these objectives will be to many of them a private frustration, and, if acknowledged, a public jest. The proportion of

---

¹² Een ander voorbeeld hiervan betreft Benedicts opmerkingen over het drankgebruik van Amerikaanse soldaten en de houding van Nederlanders te dien aanzien: 'The Dutch do not like noisy and aggressive drunks, even if they are Dutch; Hollanders are much less convivial in their public drinking than other neighbouring countries. The exhibitionism of American Army drinking will offend them' (A:4).

the American Army to which this applies should not be exaggerated, but there are enough of them to make trouble. For Dutch girls are relatively little accustomed to take lovers; there are of course domestic servants and poor girls who will acquiesce, but the American soldier will make many mistakes in spotting a possible partner. This will be resented with a moral and physical violence which will often involve the girl's available male relatives. Holland is, even to the Dutch male who may have his own adventures abroad, a land where such things 'are not done' (A:4).

De geschiedenis leert dat het wat dit betreft in de praktijk nogal meeviel. Maar Benedict verwijst naar publieke normen, niet naar privé-gedrag.

Menige buitenlandse reiziger is de zindelijkheid van Nederlanders opgevallen. Benedict laat evenmin na deze eigenschap te noemen en te roemen, maar meldt wel dat die reinheid beperkt blijft tot de huizen en stallen en dat men te onzent minder schrobzucht toont waar het het eigen lichaam betreft.¹³ Benedict legt zelfs verband tussen de Nederlandse zindelijkheid en het sociale beleid: 'The clean comfortable houses of Holland are proverbial. (...) It is highly characteristic therefore that better urban housing has been the most vigorously pressed and successful betterment program of this century' (D:10).

Prudent, spaarzaam en behoudend

Nederlanders zijn bepaald niet roekeloos. Veeleer kenmerken zij zich door voorzichtigheid en omzichtigheid: 'The Dutch are proverbially prudent. Their proverb is: If it's only a penny a year lay it by' (C:3).¹⁴ Onder deze prudentie wordt dus ook spaarzaamheid gerekend. Benedict:

A favorite national character is Jantje Secuur (Johnny Secure) who is not only thrifty and cautious, but having decided that a famine - or a war - can't possibly happen, takes all precautions against it and only then is completely sure it won't occur (A:2).

---

¹³ In *Notes*, een trefwoordenschema waarin Benedict aandachtspunten betreffende het Nederlandse volkskarakter optekende (Benedict papers, Vassar College Library, box 83, folder 1061).

¹⁴ Op welk Nederlands spreekwoord Benedict precies doelt is me niet duidelijk. Er is echter een veelheid aan gezegden met de door haar bedoelde strekking (bij voorbeeld: 'een stuivertje gespaard is een stuivertje gewonnen,' 'op de dubbeltjes passen' of 'op de penning zien').

Interessant is in dit verband verder Benedicts volgende voorspelling:

Dutch prudence will have been outraged by destruction and hoardings and patrimonies in this war, and the Dutch will certainly demand that detailed consideration be given to their claims for restitution; even though the amount may be trifling, claims based upon it will be persistently pressed (A:2).

Sommige Nederlanders meenden na beëindiging van de oorlog inderdaad aanspraak te kunnen maken op Duitse gebiedsdelen en forse herstelbetalingen, maar deze opvatting was zeker niet wijd verbreid. Niettemin eisen nog steeds veel Nederlanders van argeloze Duitse toeristen hun fiets terug. In een andere tekst stelt Benedict deze kwestie en de verwachte houding van Nederlanders ten aanzien van Amerikaanse hulp nader aan de orde:

The loss of their savings and possessions during German occupation will be traumatic, and their knowledge that America has come out of the war richer and more powerful does not make them receptive to material that involves the prosperity of the United States. Fortunately the Government-in-Exile will handle rehabilitation and our output need not take up the theme of America's generosity (C:3).¹⁵

Bij de bovengenoemde karaktertrekken past ook de Nederlandse behoudendheid: 'The Dutch have been conservative primarily because they had something they valued to conserve. Their liberties were not threatened either by the Crown, the nobility or the Church' (C:9). Benedict noemt in dit verband het spreekwoord 'niet over één nacht ijs gaan'.¹⁶

Huiselijk en georiënteerd op het gezin

Huiselijkheid is een kenmerkend aspect van het sociale leven van Nederlanders: 'Holland is pre-eminently a country of dependable and hospitable homes' (A:4). Benedict wijst hiervoor op een ander in haar ogen typerend spreekwoord: 'zoals het klokje thuis tikt, tikt het

---

¹⁵ Benedict doelt hier op de mogelijkheid dat financiële hulp voor economisch herstel via de regering-in-ballingschap gekanaliseerd kon worden en dat de Amerikanen zich derhalve niet als gulle gevers hoefden te affichereren.

¹⁶ Notes, Benedict papers, Vassar College Library, box 83, folder 1061.

nergens'.¹⁷ Zij stelt deze huiselijkheid, alsook de centrale plaats van het gezinsleven, uitgebreid aan de orde:

In Holland that male typically regards himself as most fortunate who is most surrounded by the trappings and comforts of domesticity. Their women are devoted homemakers and are approved for their domestic virtues rather than for their erotic appeal. They are careful, bountiful and responsible mothers, and keep a watchful and inspecting eye over their children (A:3).

Benedict speelde in op dit aspect van het Nederlandse volkskarakter door te stellen dat de Amerikaanse soldaten, die de Duitse troepen uit ons land moesten verdrijven, vooral voorgesteld dienden te worden als tijdelijk moederloze, door heimwee geplaagde jongemannen:

The Dutch think that a home is every man's due. They have no desire to escape from it. Both men and women are calmly parental. During a period of fighting for Holland, they will undoubtedly take billeted soldiers into their homes with an intimacy which could not be expected of the French. The feeling that these are homesick boys will be relatively congenial to the Dutch even under conditions of considerable strain such as the two-day leave. (...) Playing up this theme would also assure them that the American boys would like to 'drop in'. The Dutch home - i.e. the family living room - is practically the only one in Europe which has always stood uncurtained to the street; it does not face inward to a courtyard, and no wall encloses the house. It is not 'strictly private' like a French home. Even under war-time conditions the tradition of an 'open' house will remain and it could be fostered (A:4-5).

Ernstig en zwaarmoedig

Nederlanders zijn ernstig en wat zwaar op de hand. De volwassenen 'do not value the lighter things of life in the way in which e.g. Belgians do' (A:3). Wel kunnen ze *practical jokes* waarderen, satire echter niet: 'Some European nations seem to lack the concept and the practice, but Hollanders like to play practical jokes' (A:5). De genoemde ernst vindt volgens Benedict mede zijn oorsprong in het onderwijs; onderwijs is een plicht, geen bron van vreugde. Scholing wordt erg serieus genomen en maakt van een 'ongevormd' kind een 'gevormd' mens. Benedict hield rekening met de serieuze houding van Nederlanders. Ze adviseerde om in het te produceren pamflet geen lichte toon te raken: 'Dutch newspapers, etc. are very staid, and

---

¹⁷ Notes, Benedict papers, Vassar College Library, box 83, folder 1061.

by and large humor in this pamphlet will be regarded as out of place' (A:8). Benedict meende dat de enige vorm van gedrag dat typerend is voor Nederlanders - en dat in Amerikaanse ogen voor 'licht' zou kunnen doorgaan - het schilderen en bloemen kweken door mannen betreft.

Bewust van rangen en standen

Er heerst in Nederland een sterk gevoel voor rangen en standen. Kenmerkend hiervoor zijn de geringe mobiliteit tussen de onderscheiden klassen, het streng handhaven van sociale afstanden en, met dit laatste verbonden, de distinctiedrang. Benedict noemt de Nederlanders 'extremely class conscious' en vervolgt: 'Good Dutch observers who have lived for years in England contrast the fraternizing of the classes in England with the social distance maintained between minutely subdivided strata in Holland' (B:10). Benedicts informanten hebben haar, dunkt me, in deze een nogal verdraaid beeld van de Nederlandse samenleving voorgespiegeld.

Ten aanzien van het bestaan van sociale afstanden noemt Benedict verder (opnieuw) de schismatische tendensen in vakbonden, coöperaties, politieke partijen en kerken. Deze

were only the reflection in national organizations of tendencies which ran deep in Dutch culture. People divided along the same various lines in their choice of cafés, stores, friends and associates. Within any one of these groups small nuances of appearance or accent allow most Hollanders to 'place' a Dutch stranger at first meeting. As several informants said, 'In Holland you can always tell' (...) In Holland, 'A Calvinist doesn't speak to a Catholic nor a Catholic to a Protestant;' 'the classes must stay separate; it's a sin to mix them' (...) This observance of social distance in Holland is omnipresent and well attested, but the distinctions that are observed are impossible to describe accurately; one must have grown up in Holland to steer one's way accurately (B:14-15).

Zij vermeldt dat er zelfs onder arbeiders sterk gelet wordt op wie met wie mag omgaan: het kind van de koetsier mag wel met het kind van de tuinman spelen, maar niet met dat van de tuinmansknecht (B:15).¹⁸ Handhaving van sociale afstand ontdekt Benedict ook in de aanspreektermen voor vrouwen: mevrouw of juffrouw. Zo schrijft zij:

---

¹⁸ Benedict stelt blijkens de door haar genoemde voorbeelden in de paragraaf over 'Social Distance' (B:14-17) 'horizontale' en 'verticale' afstand op één lijn.

The Dutch, in trying to describe who is *mevrouw* and who is *juffrouw*, usually fall back on mentioning the street they live on; they say that often people sacrifice everything else in order to live on a respectable street whose house-mistresses are almost automatically called *mevrouw*. (...) The distinction rests on a power to exclude, not on any institutional class arrangement (B:16).

Voor die stratificatie en distinctiedrang vindt de antropologe verder aanwijzingen in Nederlandse spreekwoorden:

Many Dutch proverbs, variants of which are used in other countries to refer to individual peculiarities, are used in Holland with special reference to social strata: 'The place of the eagle is not next to the dove' means that people of different classes do not belong together, though Hollanders recognize that it can be used to mean that people of different character belong apart. 'A bird sings how its mouth is' also popularly means that a man acts in the fashion of the group he was born to, and 'An apple doesn't fall far from the tree,' that a man, in spite of his pretences, has betrayed his origin (B:16).¹⁹

Benedict wijst voorts op het verband tussen sociale stratificatie en de tendens tot schisma's in de Nederlandse samenleving:

Minute social stratification in Holland, with the strong affect that accompanies it, makes appropriate their multiplicity of political parties, trade unions, cooperatives, cafés, cliques and the like. It also gives a Dutch coloration to religious affiliation. The Dutch often speak of Catholics as 'the poor,' of Calvinists as 'kleinburgerlyk' and of Dutch Reformed as 'good family' - not that they all do belong to these classes, but that class associations come easily to their lips (B:17).

Deze sociale afstand tussen de verschillende maatschappelijke lagen en zuilen (al gebruikt Benedict dat woord niet) wordt bestendigd door het onderwijsstelsel, waarin de "children of the covenant" - the non-conforming Calvinists - had to have separate schools from the Dutch Reformed or from the godless' (B:17).

Men zou op grond van het bovenstaande kunnen denken dat Nederlanders erg gehecht zijn aan status, zich daarop beroemen en

---

¹⁹ De Nederlandse versies van deze spreekwoorden zijn: 'kraaien en duiven vliegen nooit samen'; 'ieder vogeltje zingt zoals het gebekt is' en 'de appel valt niet ver van de stam'. Benedicts interpretatie van de betekenis van het laatstgenoemde gezegde is nogal vrij (om niet te zeggen onjuist).

er hun gezag aan ontlene, maar hiervan is geen sprake: 'In all Dutch interpersonal relations authority which is based on personal status is easily and constantly resented' (A:2).

Over sociale mobiliteit zegt Benedict nog dat die er uiteraard wel is, maar dat Nederlanders haar in tegenstelling tot Amerikanen sterk verhullen. Zo zal iemand die op de maatschappelijke ladder gestegen is, zijn afkomst niet licht kenbaar maken aan leden van de klasse waartoe hij inmiddels is gaan behoren (B:16). Zij licht dit toe aan de hand van een voorbeeld: een Rotterdamse zakenman heeft voor een bevriende arts en diens gezin steeds verzwegen dat zijn vader slager is, een beroep met een lage status: 'The doctor's family found out by the grapevine that his father was a butcher and they were grateful to their friend for his delicacy' (B:17).

Tot zover Benedicts opmerkingen over het Nederlandse nationaal karakter. In de volgende paragraaf worden de door haar geschetste trekken vergeleken met de eigenschappen die Nederlandse volkskundigen, sociologen en historici, die daar ongeveer tezelfdertijd over schreven, kenmerkend voor ons volkskarakter hebben gevonden.²⁰

3 Andere visies op het Nederlandse volkskarakter

Het is interessant om deze vergelijking te maken, omdat Benedict op basis van andere bronnen dan de door Nederlanders geraadpleegde tot haar uitspraken kwam. Blijkens de inhoud van haar dossiers had zij er geen weet van wat daarover door onder anderen Steinmetz (1930), Kruijt (1934, 1939) en Huizinga (1946 [1934]) al eerder was bekend.²¹ De vraag is derhalve of zij toch tot soortgelijke inzichten als de laatstgenoemden is gekomen, of dat die daar aanzienlijk van afwijken.

Door verschillende van de schrijvers die het onderwerp hebben behandeld, wordt een meer of minder lange lijst van 'typisch Ne-

---

²⁰ Er is over het Nederlandse volkskarakter veel geschreven, niet alleen in de jaren dertig en veertig (zie Van Heerikhuizen 1980), maar ook voordien. Voor verwijzingen naar oudere literatuur kan men Kruijt (1934) en Romein (1946b) raadplegen.

²¹ Het is echter niet uitgesloten dat Benedict indirect - bij voorbeeld via informanten of schriftelijk bronnenmateriaal - door het werk van de genoemde auteurs of dat van Fruin (1871) en anderen beïnvloed is.

derlandse karaktertrekken' geschetst. Het zou ondoenlijk zijn om ze in het bestek van dit artikel uitputtend aan de orde te stellen.²² Hier zal ik in een schema twintig van de meest genoemde weergeven, waarbij ik me baseer op de geschriften van Steinmetz (1930), Huizinga (1946 [1934]), Kruijt (1934), Van Schelven (1938), Romein (1946a [1940]), Waterink (1943) en Meertens (1950). In een afzonderlijk kader geef ik aan welke daarvan ook door Ruth Benedict worden vermeld.

Het schema vereist enige toelichting. Daarin staan verschillende begrippen waarvoor de onderscheiden auteurs soms andere woorden hebben gebruikt. Zo beperk ik me tot de aanduiding 'terughoudendheid en nuchterheid' waar zij spreken over: geringe emotionaliteit, geringe hartstocht, geringe passie en geringe fantasie, rustigheid, gematigdheid, soberheid, stroefheid, stugheid, geslotenheid, ingetogenheid, eenzelvigheid, kalmte, koelheid, onbewogenheid, saaiheid, behoudendheid, neiging tot routine en sleur en een geringe belangstelling voor het nieuwe, onbekende en romantische. Hieruit blijkt al wel, dat het niet meevalt om op grond van de literatuur een eenduidig overzicht samen te stellen: zulke begrippen zijn dikwijls voor meerdere uitleg vatbaar. Bovendien kunnen er overlappingen bestaan tussen de onderscheiden karaktertrekken. Zo is Huizinga zeer imprecies waar het gaat om het toelichten van het begrip 'burgerlijkheid'. Hij schrijft: 'Onze nationale cultuur is burgerlijk in elken zin, dien men aan het woord hechten wil' (Huizinga 1946:20). Dit is niet van belang ontbloot, daar Huizinga alle andere door hem genoemde karaktertrekken een afgeleide vindt van deze burgerlijkheid.²³ Wellicht vallen voor hem zulke houdingen als huiselijkheid, volharding, werkzaamheid en prudentie er ook onder en heeft hij de laatste daarom niet afzonderlijk behandeld.²⁴ Dat auteurs bepaalde trekken

---

²² Zie hiervoor Van Heerikhuizen (1980). Hij is op een soortgelijke reeks als degene die ik hierna vermeld gestuit, wat niet zo verwonderlijk is, daar ik voor een deel dezelfde literatuur heb geraadpleegd.

²³ De historicus Huizinga toont zich overigens van alle genoemde auteurs het meest socioloog. Hij poogt immers een verklaring voor het Nederlandse volkskarakter te geven door te wijzen op de sociale en culturele dominantie van de burgerij in onze samenleving.

²⁴ Waar bij Huizinga 'burgerlijk' een *catch-all* is, kan men bij anderen wijzen op het begrip 'bedaard' (cf. Van Heerikhuizen 1980, 648ff) en bij Meertens op de aanduiding 'deftig', een woord dat 'exprime une idée typiquement hollandaise.

Schema 1. Enkele trekken van het Nederlandse volkskarakter volgens verschillende auteurs (1930-1950)

	STE	HUI	KRU	SCH	ROM	WAT	MEE	BEN
Vrijheidszin	X	X	X	X	X	X	X	X
Individualisme & particularisme	X		X		X	X	X	X
Kritische houding	X	X	X			X		X
Afkeer van personen- & zelfverheerlijking	X	X	X					X
Neiging tot ironie	X		X			X		X
Terughoudendheid & nuchterheid	X		X	X	X	X	X	X
Prudentie	X		X	X	X	X	X	X
Spaarzaamheid	X	X	X	X				X
Ernst	X						X	X
Vredelievendheid	X	X	X	X		X	X	
Tolerantie			X		X		X	X
Trouw	X			X			X	
Volharding	X		X			X		
Werkzaamheid	X		X					
Eerlijkheid	X	X	X	X		X		
Oodium theologicum	X		X	X	X			
Huiselijkheid	X		X					X
Baldadigheid	X	X	X	X				X
Burgerlijkheid		X		X			X	
Zindelijkheid		X		X	X		X	X

Toelichting:

STE=Steinmetz
HUI=Huizinga

KRU=Kruijt
SCH=Van Schelven

ROM=Romein
WAT=Waterink

MEE=Meertens
BEN=Benedict

onvermeld laten wil dus geenszins zeggen dat ze die niet typerend voor het Nederlandse volkskarakter vonden. Dit kan louter te maken hebben met de verschillende wijzen waarop men zich in taal kan uitdrukken en met het probleem om - vaak ambivalente of tegengestelde - gedragsdisposities in woorden te vangen.

De meeste houdingen die Benedict noemt passeren ook bij de Nederlandse auteurs de revue. Kennelijk kon zij zich op grond van de haar ter beschikking staande informatie een zodanig beeld van het Nederlandse volkskarakter vormen dat dat in ieder geval niet haaks stond op wat Nederlandse wetenschappers daarover te berde brachten. Al met al zijn er immers sterke overeenkomsten tussen de karaktertrekken die Benedict noemt en de door Nederlandse sociologen, historici en volkskundigen vermelde. Toch zijn er ook enkele verschillen. Op de opmerkelijkste daarvan wil ik hier kort ingaan.

De Amerikaanse antropologe besteedt uitgebreid aandacht aan het bewustzijn van rangen en standen van Nederlanders en aan hun distinctiedrang, karaktertrekken die door geen der Nederlandse auteurs (uitgebreid) aan de orde worden gesteld. Huizinga meent juist dat de tegenstellingen tussen verschillende groeperingen in de Nederlandse samenleving geringer zijn dan in de meeste Europese landen. Ook Meertens (1950, 35-36) stelt dat de tegenstellingen tussen de onderscheiden klassen en standen in Nederland minder benadrukt worden dan elders in Europa. Hij wijst er evenwel op dat de sociale en economische verschillen tussen werkgevers en arbeiders zowel in de steden als op het platteland zodanig zijn dat men werkelijk van twee verschillende klassen kan spreken. Maar:

c'est là le phénomène qui se retrouve partout. Il est cependant curieux de constater qu'elles ne sont pas basées sur une idéologie sociale (...) Ce n'est plus l'intérêt de la communauté, mais l'intérêt d'une certaine communauté de parti qui l'importe. En effet, la communauté hollandaise est traversée par des courants intellectuels: on est d'appartenance catholique, protestante, libérale ou socialiste (...) Nulle part cette démarcation n'est plus nette qu'en Hollande (Meertens 1950, 36).

Meertens vindt de Nederlandse samenleving dus meer gesegmenteerd in zuilen dan in klassen. Hij refereert echter niet aan de distinctiedrang van Nederlanders, waarop Benedict zoveel nadruk legt. Bene-

---

C'est une mélange de dignité, de solennité, de décence, de pondération, de gravité, de retenue et de majesté' (1950, 34).

dict zat er weliswaar naast waar zij rept over het sterke klassenbewustzijn van Nederlanders, maar zij sloeg mijns inziens de plank niet ver mis met haar opmerkingen over het bewustzijn van rangen en standen en het bewaren van sociale afstand in Nederland. Vermoedelijk kan ieder die onderzoek heeft gedaan naar de vooroorlogse sociale verhoudingen in ons land daarvan vele voorbeelden geven. Het is echter de vraag of dit nu 'typisch Nederlands' is en of deze distinctiedrang in andere Europese samenlevingen niet voorkomt. Hoe dan ook, naar de reden waarom dit aspect van het Nederlandse volkskarakter bij Nederlandse auteurs onderbelicht blijft kan slechts gegist worden. Mogelijk is hij hun door hun Europese referentiekader minder opgevallen dan de Amerikaanse antropologe.

Andere deugden of ondeugden die Benedict wel noemt, maar die bij Nederlandse wetenschappers nauwelijks of niet aan bod komen zijn het moralisme, de trots en de zedigheid van Nederlanders. Daar Benedict zelf hierover weinig uitvoerig schrijft, wil ik het bij deze constatering laten.

Het uitgebreide scala van typering in ogeschouw genomen, kan de vraag rijzen op grond waarvan men een reeks houdingen als het Nederlandse volkskarakter bestempelt; waarom wordt het een wel en het ander niet genoemd? En waarom vermelden sommige auteurs bepaalde trekken expliciet en andere, door hun collega's wel genoemde, niet? Gaat het hier om betrekkelijk willekeurige opsommingen, om min of meer toevallig gekozen elementen? Van Heerikhuizen spreekt in dit verband bij voorbeeld van 'een losse verzameling kwalificaties' (1980, 651). We raken hier op het terrein van de methodologie van volkskarakterstudies, een terrein vol valkuilen waarop ik me in dit artikel niet zal begeven.²⁵ Ik wil volstaan met de opmerking dat een groot deel van dit soort studies een impressionistische inslag heeft, een kenmerk dat ze overigens delen met etnografisch werk. Ik beperk me verder tot algemenere kritiek die naar aanleiding van de begrippen 'nationaal karakter' en 'volkskarakter' de kop op heeft gestoken.

---

²⁵ Dit zou een afzonderlijk artikel vergen. De grootste moeilijkheid betreft het operationaliseren, het onderzoekbaar maken, van een nationaal of volkskarakter. Over zulke en andere methodologische problemen, zie onder anderen Romein (1946b); Mead (1956); Gorer (1953); Duijker en Frijda (1960) en voor recentere literatuur Van Heerikhuizen (1980, 660ff); Peabody (1985); Wilterdink (1990) en het themanummer van *Ethnologia Europaea* over nationale culturen (1989, nr. 1).

4 Volkskarakter of karikatuur van een volk?

Beschrijvingen van en theoretische noties over *national character* en volkskarakter zijn na de Tweede Wereldoorlog sterk omstreden geraakt en de begrippen zelf hebben, vooral onder antropologen, een negatieve connotatie gekregen. Dat heeft naast het verband dat er dikwijls wordt gelegd tussen zulke studies en extreme vormen van nationalisme en bloed-en-bodem-filosofieën, te maken met problemen van wetenschappelijke aard. In zijn overzichtsartikel van wat sociologen en historici in de jaren dertig en veertig over het Nederlandse volkskarakter hebben geschreven, betoogt Van Heerikhuizen dat wanneer men gaat letten op de pluriforme aard van onze samenleving 'de vraag steeds klemmender [wordt] of er eigenlijk wel zoiets *bestaat* als een Nederlands volkskarakter'. Naast de tendens tot homogenisering wijst hij erop dat gebruik van het woord 'karakter' makkelijk kan leiden tot de weergave van een verstild beeld ('statisering'), misleidende reïficatie en psychologisering (1980, 666, 673).

Soortgelijke en andere punten van kritiek waren te beluisteren tijdens een debat over *National Character*, dat in april 1985 plaatsvond aan de Universiteit van Nijmegen. Zowel de deelnemers als latere commentatoren lieten zich in het algemeen kritisch uit over studies naar volks- of nationale karakters en hierbij viel de naam van Benedict verschillende malen.²⁶ Zo wees Scholte (1986, 77-78) op het gevaar van reductionisme en determinisme, simplificatie, karikaturisering en stereotypering, Silverman duidde naast de problemen van 'infantiel determinisme' en stereotypering op de a-historische aard van zulke studies, een punt dat ook door Wolf naar voren werd gebracht. Wolf verklaarde verder dat de nadruk in 'national character' studies op eenheid ligt, waardoor er te sterk gegeneraliseerd wordt, allerlei differentiaties uit het oog worden verloren en imaginaire begrenzingen worden aangebracht (zie Bonsen en Marks 1986, 10-12, 13-15, 31).

Zwaan heeft zich in een commentaar opgeworpen als een ware criticaster. Hij beschouwt het concept 'nationaal karakter' (en vermoedelijk ook 'volkskarakter') als onbruikbaar in het sociaal-wetenschappelijke begrippenapparaat: 'Het berust op onhoudbare vooronderstellingen, het doet geen recht aan de historiciteit en de

---

²⁶ Zie voor een samenvattend verslag van dit debat en de commentaren erop: *Focaal* 1986, nr. 2/3.

complexiteit van menselijke samenlevingen en culturen en het ver-
hult daarom uiteindelijk meer dan het opheldert'. Na deze constate-
ring gaat Zwaan in op de nadelen van het woord 'karakter' en het
adjectief 'nationaal'. Het eerste kan leiden tot personificatie, determi-
nisme en toestandsreductie, het tweede tot homogenisering. Niettemin
wijst Zwaan er, net als andere critici van de begrippen 'volkskarak-
ter' en 'nationaal karakter', op dat er wel degelijk 'cultureel gevorm-
de verschillen bestaan tussen individuele mensen en tussen grotere
sociale formaties' en dat er 'uiteenlopende patronen - hoezeer ook
vervuld van tegenstrijdigheden en ambivalenties - bestaan in hande-
len, denken, voelen en waarderen tussen leden van verschillende
samenlevingen' (1986, 83-86). Hij wil die echter met behulp van
andere begrippen, *in casu* 'natie-vorming' en 'civilisering', bestuderen
om alle bezwaren die het gebruik van het verfoeide begrip 'nationaal
karakter' aankleven te omzeilen. Tijdens het bovengenoemde debat
wezen ook Silverman, Wolf en Burke op het belang van een aanpak
waarin de wordingsgeschiedenis van een - bij gebrek aan een betere
term - nationaal karakter centraal staat (cf. Bonsel en Marks 1986).

Ergo, er is een indrukwekkende reeks bezwaren tegen het gebruik
van de begrippen 'nationaal karakter' en 'volkskarakter' en onder-
zoek ernaar geopperd.²⁷ Daaraan kan nog toegevoegd worden Phillips'
opmerking dat in dit type studie meestal impliciet blijft met welke
andere naties of volken men bepaalde karaktertrekken vergelijkt
(1985, 17). Benedict heeft dit in haar stukken over Nederlanders
echter wel expliciet gedaan.

Maar zijn al de naar voren gebrachte bezwaren wel gegrond en
hebben antropologen, sociologen, historici en volkskundigen die dan
zelf niet ingezien? En moeten we deze studies daarom dan afdoen als
volstrekt onbruikbaar? Ik zal hieronder wat langer stilstaan bij de
vermeende statiserende en generaliserende aard van dit soort studies.

Wat betreft het eerste: dit probleem is door veel wetenschappers
die zich met *national character* of volkskarakterstudies bezighouden
of -hielden onderkend. Zo stellen Duijker en Frijda: 'knowledge of
a phenomenon is incomplete, as long as we lack insight into its
origin, c.q. development. Thus with national character' (1960, 4).
Vergelijk verder bij voorbeeld wat de volkskundige Van Schelven
zegt over de 'mentaliteit van een volk': die wordt 'bepaald door
psychische, linguïstische, culturele, oeconomische en historische

---

²⁷ Zie verder ook Cieraad (1988:72-75).

factoren' (1938, 1) en in 'de geschiedenis is de oplossing van het raadsel te vinden, waarom een heterogene bevolking is samengelascht tot een nationale homogeniteit' (1938, 7). In een in 1940 gehouden lezing stelt Jan Romein heel duidelijk: 'pas dan mogen wij een bepaalde Nederlandse eigenschap als specifiek Nederlands, als mede de Nederlandse geest bepalende laten gelden, wanneer wij er in geslaagd zijn, haar ontstaan in verband te brengen met het specifieke in de Nederlandse geschiedenis' (1946a, 149). Vervolgens gaat hij na hoe de veel geroemde vrijheidszin van Nederlanders in hun geschiedenis wortelt.

Ten aanzien van het probleem van generalisering en homogenisering kan opgemerkt worden dat 'volkskarakters' zich inderdaad niet door geografische scheidslijnen laten dwingen. 'Mentale' grenzen zijn niet scherp te scheiden en onderscheiden, maar vervagen en vloeien in elkaar over, overlappen elkaar deels. Zo heeft een Nederlandse Limburger waarschijnlijk meer gemeen met een Belgische Limburger dan met een Fries²⁸ en een Nederlandse visser meer met een Deense collega dan met een landgenoot die als antropoloog aan een universiteit is verbonden. Maar sociologen en volkskundigen hebben hiervoor ook wel degelijk oog gehad. Ze wezen bij voorbeeld op mentaliteitsverschillen tussen beroepen, streken en religieuze gezindten (Kruijt 1943).²⁹ Ook de psychologen Duijker en Frijda maken dit duidelijk: 'Next to, and on an equal basis with national characters we find other "characters": sexual, developmental, occupational, etc.' (1960, 2). Soortgelijke opmerkingen zijn onder meer te vinden bij Meertens (1950, 47-48). Over deze problematiek schrijft de socioloog Bierens de Haan:

...is het wel mogelijk, van een Nederlandsch volkskarakter te spreken, waar zoo groote verscheidenheid aanwezig is? Fries en Zeeuw, Limburger en Noord-Hollander hebben elk hun eigen aard, en ook de geschiedenis der verschillende gewesten is niet een en dezelfde. Toch zijn deze verscheidenheden tot een volkseenheid samengegroeid. De verschillende gewesten spreken eenzelfde taal, hoewel naar dialectverschil gewijzigd; zij staan onder dezelfde regeering, dienen dezelfde staatsinstellingen en kennen dezelfde maatschappelijke verhoudingen, terwijl ook dezelfde kerkgenootschappen en andere vormen van het vereenigingsleven de lokale verschillen overbruggen;

---

²⁸ Wichers (1981) is op een soortgelijke kwestie ingegaan.

²⁹ Kruijt stelt verder dat voor elke trek vastgesteld moet worden hoe sterk die is en hoe ruim vertegenwoordigd in de bevolking (1934, 52).

het toebehooren tot een gezamenlijk volksgeheel overstemt het gewestelijk bewustzijn, te meer geldt dit voor het kultureele leven, dat geleid is uit de kringen, die zich het meest van het algemeen volksverband bewust zijn en in het minst de gewestelijke eigenaardigheden belichamen. Een invloed, die in vorige eeuwen van de westelijke provincies uitgegaan is, bereikte ook de meer oostelijke, en de godsdienstige tegenstellingen, in ons land van zoo groote beteekenis, zijn van algemeene uitgestrektheid - terwijl zij toch niet een zoodanige uitwerking hebben, dat van een Nederlandschen volksaard niet zou kunnen worden gesproken. Te meer daar de volksdeugden en ondeugden zich aan beide zijden van de scheidingslijnen vertoonen (...) Hiermede ontkennen wij niet de gewestelijke onderscheidingen, doch wel, dat deze van zoo ingrijpenden aard zouden zijn, dat er van een nationaal karakter (...) geen sprake wezen zou (1942, 143-144).

Uit dit al blijkt wel, dat volkskundigen, sociologen en historici vaak meer oog hadden voor allerlei heikele kwesties, dan hun latere critici menen. Dit betekent echter niet dat er geen voorbeelden van kwalijke volkskarakterstudies zouden zijn en dat alle bezwaren daartegen en tegen de concepten 'nationaal' en 'volkskarakter' zonder meer weggevuifd kunnen worden. Maar waar het mij hier om gaat is dat de kritiek op dit type onderzoek vaak eenzijdig en generaliserend is en dat er auteurs zijn die wel degelijk recht doen aan de historische dimensie en de complexiteit van samenlevingen en culturen.

5 Slotbeschouwing

Om terug te komen op Ruth Benedicts werk over Nederlanders: zij toont inderdaad geen aandacht voor de verscheidenheid binnen en de wordingsgeschiedenis van het Nederlandse nationaal karakter. Moet op grond hiervan geconcludeerd worden dat haar opmerkingen daarover van nul en generlei waarde zijn? Ik meen van niet. Ten eerste zijn haar epistels op zich van belang als etnografische teksten. Ik hoef hiervoor slechts de klaagzang van Trouwborst in herinnering te brengen. Op het gebied van de antropologie van Nederland zwemmen we bepaald niet in een zee van publikaties, zeker niet over de door Benedict beschreven periode. Bovendien geldt hier hetzelfde als wat Verrips-Roukens heeft opgemerkt ten aanzien van streekkarakterstudies, namelijk dat wat kenners daarvan 'waarnamen in het denken, doen en laten van hun streekgenoten en als mentaliteit bestempelden, (...) een heel nuttige attenderende functie [kan] vervullen bij het reconstrueren van het weet- en waarderingsbezit en de daarmee

verbonden gedragsdisposities van bepaalde bevolkingsgroepen in het (recente) verleden' (1981, 211).³⁰

Maar is dit de enige reden om het 'Nederlandse materiaal' van Benedict te kunnen waarderen? Het is zeker zo, dat een aantal van de hiervoor geschetste punten van kritiek op de begrippen 'nationaal' en 'volkskarakter' ook van toepassing zijn op haar studie over Nederlanders, zoals ik al heb aangestipt: die is 'statiserend' en geeft een generaliserend en homogeniserend beeld. Benedict toont immers nauwelijks oog voor mentaliteitsverschillen tussen bewoners van verschillende streken en stad en platteland, tussen seksen, leeftijden, onderscheiden maatschappelijke groeperingen, klassen en standen, religieuze gezindten, etc. Het is echter, zoals hiervoor reeds vermeld is, zelfs de grootste criticus van dergelijke studies niet ontgaan, dat Nederlanders verschillen van bij voorbeeld Italianen of Lappen, ook al zijn die verschillen gradueel. Juist het inzicht dat 'wij' anders zijn dan 'anderen' heeft immers geleid tot het ontstaan en de ontwikkeling van de culturele antropologie. Die discipline 'is geboren uit het contrast dat mensen ervaren tussen hun eigen samenleving en cultuur, en andere samenlevingen en culturen'(De Waal Malefijt 1977, 269).³¹

We moeten bovendien niet uit het oog verliezen dat de bestudering van nationale karakters althans in de Verenigde Staten ontstaan is uit de behoefte aan praktische kennis over verschillende volken die bij de Tweede Wereldoorlog betrokken waren. Het ging daarbij, zoals ik al eerder heb opgemerkt - en hoe men daarover verder ook denkt -, om toegepaste antropologie. De vraag die centraal stond in dit type studies luidde, in heel algemene termen gesteld: 'hoe *zijn* deze mensen'? Om daarop een antwoord te kunnen geven was het voor antropologen als Benedict van minder belang om een antwoord te vinden op de - theoretisch gezien - minstens even belangrijke

---

³⁰ Zij voegt hieraan een reeks behartenswaardige opmerkingen toe. Samengevat komen die erop neer dat men in het oog moet houden welke positie de onderzoekers ten opzichte van de onderzochten innamen, dat mentaliteiten sociogenetisch gevormd zijn en nog worden, dat verschuivende machtsbalansen daarbij van groot belang zijn en dat gewaakt moet worden tegen stereotypering en homogenisering (cf. Verrips-Roukens 1981).

³¹ Die contrasten worden echter niet altijd geëxpliciteerd. Het blijft dan onduidelijk wie met wie worden vergeleken. Juist de bestudering van markante begrenzingen zou een vruchtbare methode kunnen zijn om erachter te komen welke contrasten mensen ervaren en wie zich tot welke sociale eenheid rekent. Zulke begrenzingen komen bij voorbeeld duidelijk tot uiting in de deelname aan (nationale) feesten en rituelen (vergelijk Wolf, geciteerd in Verrips 1984, 456).

vraag 'hoe zijn ze zo *geworden*'? Dit wil echter niet zeggen dat de beantwoording van de eerstgenoemde vraag niet net zo legitiem zou zijn als het vinden van een antwoord op de laatstgenoemde.

Als een attenderend begrip voor de aanduiding van de aard van dat soort verschillen kan de term 'nationaal' of 'volkskarakter' - hoe ongelukkig de keuze van dit concept door zijn psychologiserende strekking wellicht ook is - gebezigd worden. Na een inventarisering van het 'karakter' van een volk kan men echter pas aan een analyse beginnen. Verschillen moeten immers *verklaard* worden en daarbij kan men uiteraard niet heen om ecologische, sociaal-economische en politieke contexten en processen. 'Volkskarakter' en 'nationaal karakter' zijn als verklarende concepten inderdaad inadequaat. Maar dit bezwaar geldt evenzeer voor verwante algemene begrippen als 'mentaliteit', 'identiteit' en 'cultuur'. Ook dat zijn structuurbegrippen zonder een verklarende waarde. Over 'nationaal karakter' en 'mentaliteit' als begrippen schrijft Löfgren in een commentaar op het eerder genoemde debat, dat 'both of them can hardly be used as strict analytical terms but rather as focusing concepts: they direct our attention towards those aspects of culture which are difficult to verbalize' (1986, 73). Het is opvallend dat begrippen als 'cultuur', 'identiteit' en 'mentaliteit' voornamelijk minder omstreden zijn dan 'nationaal' en 'volkskarakter'. Op de beide laatste is vanwege het verband dat dikwijls wordt gelegd met de erfelijkheidsleer en nationalistische ideologieën een sterk taboe komen te rusten, net als op het begrip 'ras', dat in de antropologie geheel in ongenade en onbruik is gevallen. Dat lot lijkt ook de concepten 'nationaal karakter' en 'volkskarakter' beschoren, hoewel ze nu en dan - vooral in volkskundige literatuur - nog opduiken. In het antropologische en sociologische begrippenapparaat zijn beide termen veelal vervangen door de mijns inziens niet minder problematische concepten 'nationale identiteit', 'nationale cultuur' en 'mentaliteit'.³² Deze begrippentriade heeft echter eveneens slechts een attenderende en geen verklarende waarde. Voorts zijn de bezwaren die critici tegen de concepten 'nationaal' en 'volkskarakter' hebben ingebracht er evenzeer op van toepassing, want de gevaren van statisering, homogenisering, reïficatie en deter-

---

³² Zwaan stelt voor om het structuurbegrip 'nationaal karakter' te vervangen door de procesbegrippen 'natie-vorming' en 'civilisering' (1986, 87). Deze laatste concepten verwijzen echter naar geheel andere fenomenen. Het gaat hier weer om het verschil tussen de vraag hoe mensen *zijn* (attendering) en hoe ze zo zijn *geworden* (verklaring).

minisme blijven ook bij het gebruik van deze begrippen bestaan. Bovendien zijn deze aanduidingen soms alleen maar een andere vlag voor dezelfde lading. Zo gebruikt Verrips-Roukens (1981) het woord 'mentaliteit' waar de auteurs waarop ze zich deels baseert de termen 'volkskarakter' en 'streekkarakter' bezigen. Bannen we de historisch beladen concepten 'nationaal' en 'volkskarakter' uit ons jargon om alle daaraan verbonden problemen te omzeilen, dan moeten we de bovengenoemde kernbegrippen evenzeer aan een kritische beschouwing onderwerpen en staan we wellicht voor de taak om op zoek te gaan naar een adequatere terminologie.

* Voor hun inspirerende commentaar op een eerdere versie van dit artikel dank ik Birgit Meyer, Milena Veenis, Jojada Verrips en Nico Wilterdink en zijn mede-redactieleden.

Literatuur

- Benedict, R.F., *The Study of Cultural Patterns in European Nations*. In: M. Mead, *Ruth Benedict*. New York: Columbia University Press, 159-165.
- Bierens de Haan, J.D., Eenige opmerkingen over Nederlandsch volkskarakter en letterkunde. In: C.H. Edelman et al., *De Nederlandsche geest*. Naarden: Uitgeverij 'In den toren', 1942, 141-155.
- Boissevain, J. & J. Verrips (eds.), *Dutch Dilemmas: Anthropologists Look at The Netherlands*. Assen: Van Gorcum, 1989.
- Bonsen, R. & H. Marks, Colloquy on National Character: Summary of the Seminar. *Focaal*, 2/3 (1986), 9-32.
- Bouquet, M., Anthropology at Home. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 17, 4, 144-151.
- Caffrey, M.M., *Ruth Benedict: Stranger in This Land*. American Studies Series. Austin: University of Texas Press, 1989.
- Cieraad, I., *De elitaire verbeelding van volk en massa. Een studie over cultuur*. Muiderberg: Coutinho, 1988.
- Doob, L.W., The Utilization of Social Scientists in the Overseas Branch of the Office of War Information. *The American Political Science Review*, 41, 4 (1947), 649-667.
- Duijker, H.C.J. & N.H. Frijda, *National Character and National Stereotypes*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1960.
- Fruin, R., Het karakter van het Nederlandsche volk. In: R. Fruin, *Verspreide geschriften. Deel 1. Historische Opstellen*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1900 (oorspr. 1871), 1-21.
- Ginkel, R. van, Ruth Benedict over Nederlanders. *Etnofoor*, 3, 2 (1990), 5-16.
- Gorer, G., National Character: Theory and Practice. In: M. Mead and

- R. Métraux (eds.), *The Study of Culture at a Distance*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 1953, 57-81.
- Heerikhuizen, B. van, Sociologen in de jaren dertig en veertig over het Nederlandse volkskarakter. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 6, 4 (1980), 643-675.
- Huizinga, J., *Nederland's Geestesmerk*. Herziene uitgave. Leiden: A.W. Sijthoff, 1946 (oorspr. 1934).
- Kousbroek, R., *Nederland: een bewoond gordijn*. Amsterdam: CPNB, 1987.
- Kruijt, J.P., *Het Nederlandse volkskarakter en het socialisme*. Arnhem: Van Loghum Slaterus, 1934.
- Kruijt, J.P., De psychologie van het Nederlandse volk: gisteren, heden, morgen. In: C.A. Mennicke (red.), *Tijdsproblemen. Sociaalpsychologische beschouwingen over de hedendaagse maatschappij*. Amsterdam: Noordhollandsche Uitgevers Maatschappij, 1939, 27-43.
- Kruijt, J.P., Mentaliteitsverschillen in ons volk in verband met godsdienstige verschillen. *Mensch en Maatschappij*, 19, (1943), 1-28, 65-83.
- Löfgren, O., Towards an Anthropology of the National. *Focaal*, 2/3 (1986), 71-74.
- Mead, M., National Character. In: A.L. Kroeber (ed.), *Anthropology Today. An Encyclopedic Inventory*. Chicago: Chicago University Press, 1953, 642-667.
- Mead, M., *Ruth Benedict*. New York: Columbia University Press, 1974.
- Modell, J., *Ruth Benedict. Patterns of a Life*. London: Chatto & Windus/The Hogarth Press, 1984.
- Peabody, D., *National Characteristics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Phillips, D., *De naakte Nederlander. Kritische overpeinzingen*. Amsterdam: Bert Bakker, 1985.
- Rentes de Carvalho, J., *Waar die andere God woont*. Amsterdam: Meulenhoff, 1972.
- Romein, J., Oorsprong, voortgang en toekomst van de Nederlandse geest. In: J. Romein, *In opdracht van de tijd. Tien voordrachten over historische thema's*. Amsterdam: Querido, 1946a (oorspr. 1940), 145-170.
- Romein, J., Beschouwingen over het Nederlandse volkskarakter. In: J. Romein, *In opdracht van de tijd. Tien voordrachten over historische thema's*. Amsterdam: Querido, 1946b (oorspr. 1941), 171-200.
- Schelven, T. van, De Nederlanders. In: P.J. Meertens en A. de Vries (red.), *De Nederlandse volkskarakters*. Kampen: J.H. Kok, 1938, 1-14.
- Scholte, B., On 'National Character': Some Critical Remarks. *Focaal*, 2/3 (1986), 75-82.
- Steinmetz, S.R., *Die Niederlande*. (Weltpolitische Bücherei, 15). Berlin: Zentral-Verlag, 1930.
- Taylor, L.J., Boekbespreking van J. Boissevain & J. Verrips (eds.), *Dutch Dilemmas: Anthropologists Look at The Netherlands*. Assen: Van Gorcum, 1989. In: *Etnofoor*, 3, 2 (1990), 140-144.
- Trouwborst, A.A., Antropologie dicht bij huis. *Antropologische Verkenningen*, 7, 3 (1988), 62-65.
- Verrips, J., The Worst of Architects is Better than the Best of Bees. Het debat

- Wolf-Godelier. *Sociologisch Tijdschrift*, 11, 3 (1984), 449-472.
- Verrips-Roukens, K., Mentaliteiten en machtsbalansen. *Symposion*, 3, 1/2 (1981), 197-211.
- Waal Malefijt, A. de, *Beelden van de mens*. Baarn: Ambo, 1977.
- Waterink, J., Het Nederlandsche volkskarakter. In: J. de Vries et al., *Volk van Nederland*. Amsterdam: Elsevier, 1943, 18-33.
- Wichers, A.J., Mentaliteit als deel van de figuratie van samenlevingen. *Symposion*, 3, 1/2 (1981), 169-177.
- Wilterdink, N., *Where Nations Meet: National Identities in an International Organisation*. (EUI Working Papers in Political and Social Sciences No. 90/3). Florence: European University Institute, 1990.
- Zahn, E., *Das unbekannte Holland: Regenten, Rebellen, und Reformatoren*. Berlin: Siedler, 1984.
- Zwaan, T., 'Nationaal karakter' in ontwikkelingsperspectief. *Focaal*, 2/3 (1986), 82-91.

Overige bronnen

Ruth Fulton Benedict papers, Vassar College Library, Poughkeepsie, N.Y.